

Botanikdagarna i Jämtland

Årets Botanikdagar gick av stapeln i Jämtland den 2–4 juli. Brita Svensson hade länge sett fram emot att få botanisera i detta vackra landskap. Nu var det äntligen dags!

BRITA SVENSSON

En stilla och solig morgon möter oss när vi äntrar bussarna för färd mot våra första lokaler. Kvällen före hade vi inlogerat oss och beundrat både salskrake och vitkindade gäss i den vik av Storsjön som vi har utanför våra fönster på Avagarden i Dvärsätt där vi bor.

Rekordår för brunkullan

I bussen surrar det av förväntan och längtan till vårt första stopp. Det dröjer inte länge. Vi besöker Ängsmon, en liten slättermark i Brunflo socken strax söder om Östersund. Samhället Torvalla omgärdar Ängsmon och vi ser nybyggda hus åt flera håll. En rest av slättermarken – omkring ett tunnland – har dock räddats och sköts nu av Östersunds kommun.

Midsommarblomstren *Geranium sylvaticum* lyser ljuslila och ängsskallrorna *Rhinanthus minor* blinkar gult strax under, här står mycket daggkäpa och ormrot *Bistorta vivipara*. Bengt Petterson (ordförande i Jämtlands Botaniska Sällskap) berättar om ett rekord: 76 brunkullor *Nigritella nigra* blommar här i år (figur 1). Eftersom Bengt följer varje planta år från år har han här fått göra ett flertal nya bekanskap! Många deltagare får sitt efterlängttade första möte med denna vackra orkidé. Vi försöker känna efter – doftar den vanilj eller ej? Inom ”brunkullekomplexet” finns cirka tio arter, vår brunkulla finns bara i Skandinavien.

Figur 1. Brunkullan *Nigritella nigra* mötte oss i Ängsmon, strax söder om Östersund. Hela 76 exemplar av den vackra orkidén blommade här i år. Foto: Bengt Carlsson, 2 juli 2009.

Den numer allt sällsyntare brunkullan är en slätter- och betesanpassad art. Då och då bör slättern senareläggas eftersom man aldrig funnit brunkullor med mogna frön före 20 augusti. Kanske bör man passa på just i år eftersom det är så många blommande kullor i ängen?

Dynamitärt

Bengt säger att vi nu måste fara vidare till Stugun och Sveriges största lokal för vad han kallar ’dynamitärt’, det vill säga smällvedel *Astragalus penduliflorus*. I Sverige har smällvedeln några få utströdda utpostlokaler, långt från artens huvudutbredning i Alperna. Hur kom den hit? Vägen till Stugun går längs Indalsälven. Miljön vi ska besöka är en ung tallskog vid ett övergivet

grustag där den ytterst rika förekomsten av smållvedel upptäcktes så sent som i förföl.

I år blommar vedeln ovanligt tidigt. Är det för vår skull, undrar vi. Plantorna besöks av ängsblåvingar som sköter om pollineringen. Bengt berättar om hur olika skötselmetoder ska prövas för att säkerställa förekomsten: bränning, markomrörning, röjning och utglesning av tallarna.

Långstrandberget ligger vid Ammerån, ett numera naturskyddat biflöde till Indalsälven. Om vi är snälla och håller ihop så är björnen också snäll och kikar bara på oss på håll, lovar Bengt. Här bjuds vi på sällsyntheter som norna *Calypso bulbosa*, lappranunkel *Ranunculus lapponicus* och skogsrör *Calamagrostis chalybaea*, alla inom ett område på kanske 200 kvadratmeter. Vi beundrar också lunglaven *Lobaria pulmonaria* som pryder de kringstående granarna.

Skogen är omväxlande med torra och blöta partier om vartannat. Ängsfräken *Equisetum pratense* bildar en skir grön slöja över marken och en liten bäck strilar fram och ger en stilla ljudkuliss till alla fina blommor: ögonpyrola *Moneses uniflora*, nordisk stormhatt *Aconitum lycoctonum* ssp. *septentrionale*, taigastarr *Carex norvegica* ssp. *inferalpina*, guckusko *Cypripedium calceolus*, grönkulla *Coeloglossum viride* och spindelblomster *Listera ovata*.

Vi hade måhända ögonpyrolans fina aromer av citron och vanilj med oss in i bussen efter besöket i denna sköna skog, men de övermannades strax av beckolja och andra myggmedel!

Prästberget

Vid Prästberget nedströms Hammarstrand ser vi många exemplar längs vägen av något som är mycket likt blekbinka *Erigeron acer* ssp. *decoloratus*, annars i Norden endast känd från Kuusamo i nordöstra Finland. Är detta en nyupptäckt svensk växt?

Vid älvstranden växer ganska rikligt med klådris *Myricaria germanica* tillsammans med kanelros *Rosa majalis* och unga tallar. Men klådriset är konkurrenssvagt och behöver hjälp med att hålla undan omgivande växtlighet. Närmast älven sköts detta av vårfloedens isgång. Klådrisets blomningsbiologi är speciell. Första omgångens

blommor sitter på särskilda blomskott. När dessa går i frukt kommer nya blommor, nu på årsskotten.

Längre uppströms finner vi mängder av vackra bollar av jämtlandsmaskros *Taraxacum crocodes* i frukt. En skötselplan bör därför utformas så att både maskros och klådris gynnas.

Barfota i älven upptäcker deltagarna bland annat klubbstarr *Carex buxbaumii* och kärrspira *Pedicularis palustris* längs stranden. Spirorna kallas halvparasiter eftersom de har gröna blad men huvudsakligen tar sin näring från de värdväxter som angrips via särskilda organ på rötterna, haustorier. Längs stranden växer också mandelpil *Salix triandra* och pors *Myrica gale*, en art som i Jämtland inte är alldeles vanlig.

Det knakar och brakar när en busslast botanister försöker ta sig uppför Prästbergets sydvästra brant. Vi klänger så gott vi kan och håller oss fast i buskarna medan vi försöker koncentrera oss på fina sydbergsarter som harmmynta *Satureja acinos* och stickelfrö *Lappula deflexa*. Längst upp blir det tvärbrant och där finner vi både tuv- och klippbräcka (*Saxifraga cespitosa* och *S. adscendens*). Vanligtvis växer de tämligen ostört här!

Extremrikkärr och kolbullar

Nästa morgon är det mörka moln vid horisonten och frågan vi ställer oss är "Blir det regn?". Djärva beslut fattas: "Jag lämnar minsann regnkläderna i bussen". En del oro finns i bakhuvudet men snart tar Brattmyrarna väster om Hammerdal över vår uppmärksamhet. Blicken vänds ner mot marken och dess invånare, främst den håriga finnstarren *Carex atherodes*, en trevlig bekantskap. Vanliga arter i skogen här var torta *Cicerbita alpina*, fjällskräp *Petasites frigidus* och kransrams *Polygonatum verticillatum*.

Strax väster om Solbergsvattnet finns ett kalkbarrskogsområde, Hagamarken. Vi stiger in i en John Bauer-tavla med stora stenblock, mjuka mossmattor, höga granar och blåsippblad. Vi återser guckuskon i ett stort bestånd och finner även den stora läsbräkn *Botrychium virginianum* (fast den var rätt liten!) i den frodiga skogen.

Figur 2. Dvärgtätört *Pinguicula villosa* är en av vår floras allra minsta. Den svärupptäckta blomman döljer sig i tuvor av rostvitmossa *Sphagnum fuscum*. Foto: Margareta Edqvist, 3 juli 2009.

Efter ett tag närmar vi oss en myr som dyker upp som en oas mitt i skogen. Myren är i full orkidéblom, bland annat med blod- och lappnycklar (*Dactylorhiza incarnata* var. *cruenta*, *D. lapponica*), flugblomster *Ophrys insectifera*, brudsporrar *Gymnadenia conopsea* och vackra tuvor av både hårstarr *Carex capillaris* och huvudstarr *C. capitata*. Här finns också en hel del småplantor av tall och gran. Ska vi passa på att rycka upp dem, kanske?

Den spännande lunchen – kolbullar – tillagas på plats vid Vackermyren av Avagardens personal som följt med oss ut. 'Bullarna' blir en succé och vi backar både en och två gånger!

Vi fortsätter ut på Vackermyren (ett passande namn) där vi bland mycket orkidéer även finner den mycket småvuxna dvärgtätörten *Pinguicula villosa* (figur 2) som gömde sig i en tuva av rostvitmossa *Sphagnum fuscum*. Hur kan den fånga några insekter med sina fantastiskt små blad? Dofttickan *Haploporus odoratus* beundrades på en gammal sälög och vi kände tydligt dess kumarindoft. Här växte även fina lungglavar och skrovellav *Lobaria scrobiculata*.

På väg hem gör vi ett extrastopp vid Örån och bedåras av de blå jungfrusländorna som svärmar över den stilla ån. Sländorna är lika glada över det återkomna solskenet som vi! Kung Karls spira *Pedicularis sceptrum-carolinum* blommar fint i åkanten. I buskskiktet träder risvide *Salix arbuscula* och glansvide *S. myrsinites* fram och på marken klubbstarr och jämtlandsmaskros. Fast mest beundrar vi nog brunkullorna!

På kvällen träffas vi allihop och våra fem stipendiater presenterar sig. Arrangörerna med Bengt Petterson i spetsen tackas för en fin insats av Margareta Edqvist, som därefter hälsar oss välkomna till nästa års Botanikdagar i nordöstra Småland.

Blomsterfjället Ansätten

På lördagen far ett större sällskap norrut till Ansätten medan ett mindre gäng besöker några fina lokaler i Storsjöbygden. De får bland annat beundra frösöstarr *Carex pediformis* vid Wilhelm Peterson-Bergers sommarhage samt vackra brunkullemarker vid Gärde i Bjärme.

På väg till Ansätten berättar Curt Lofterud om hur det gick till när områdets artrikedom uppmärksammades. Curt är "Mister Ansätten himself" och utan honom hade inte fjället blivit så känt och populärt som utflyktsmål. Vi får veta att Ansättens artlista upptar hela 384 kärleväxter men att de gärna vill ha 16 till!

Vi åker till byn Bakvattnet och börjar vår vandring. Området är gammal fåbodsbygd som när det begav sig hyste ända upp till 300 getter om somrarna. De omgivande starrmyrarna var av stor betydelse för att säkra vinterfodret. Jag skulle tro att områdets rika flora till viss del beror på denna långvariga kulturpåverkan som bidragit till öppenheten och att konkurrensstarka arter hållts nere.

Vi följer leden upp mot berget. Vi passerar de högresta och C-vitaminrika örterna torta och kvanne *Angelica archangelica*. Dessa blandades i gamla tider med mjölk till en nyttig 'gompä'.

Figur 3. Gullspiran *Pedicularis oederi* blommade vackert vid Ansättens topp. Foto: Bengt Carlsson, 4 juli 2009.

Vi gör en liten avstickare och får se gullspira *Pedicularis oederi* (som jag alltid trott var en get!). Av halvgräsen är svedstarr *Carex atrofusca* och svartstarr *C. atrata* de mest påfallande. Mjölkdunörten *Epilobium lactiflorum* var lätt att missa! Leden fortsätter genom skog och över myr innan vi kommer fram till Ansättenstugan där själva berget möter. Så lunchar vi i solskenet på vårt medhavda och beger oss sedan upp mot toppen.

I sakta mak, för nu skådar vi på blommor intensivt! Skogen glesnar och snart når vi kalfjället. Fjällsipporna *Dryas octopetala* har ovanligt stora blommor tycker vi, de liknar nästan en cistros på håll. Gula och vita mattor av käringtand *Lotus corniculatus* och den sällsynta tromsögontrösten *Euphrasia hyperborea* kantar vår väg och strax är vi ute på en fin fjällhed.

Artnamnen ropas hit och dit mellan deltagarna, till exempel alla dessa bräckor: gull-, klipp-, purpur-, snö- och fjällbräcka (*Saxifraga aizoides*, *ascendens*, *oppositifolia*, *rivularis*, *nivalis*). Det

ekar mellan stenblocken och fyra renar stirrar förundrat på oss.

Vi tittar hela tiden ner i backen men när jag vänder mig om upptäcker jag att hela Jämtland ligger för mina fötter. En vidunderlig utsikt!

Vi strävar vidare mot toppen, solen värmer i nacken och vi finner många spännande arter, som fjällyxne *Pseudorchis straminea* och fjällelm *Elymus alaskanus*. Sten Selander citeras: "Man skulle ha ögon på knäna!".

Uppe på toppen möts vi av flera fladdrande makaonfjärilar. De söker sig till toppar och bergknallar för att där söka sin partner. Är det så för människan också? Vi återser den vackra gullspiran som häruppe fortfarande står i sitt flor (figur 3). Så upptäcker någon polarull *Eriophorum scheuchzeri*. Är den med på listan? Nej! Nu bör artlistan uppta 385 namn istället.

På väg ner finner vi stora tuvor av fjällnejlika *Viscaria alpina*. Kamerorna rasslar. Några deltagare är lyckliga nog att finna den vackra klippveronikan *Veronica fruticans* vid en klippbrant. Så småningom kommer vi ner till Ansättenstugan igen och vandringen längs leden tillbaka till Bakvattnet. God middag, kall öl och en skön bussfärd hem till Dvärsätt fick avsluta dessa mycket lyckade Botanikdagar i Jämtland. Ett stort tack!

- Tack till Erik Ljungstrand för kommentarer.

Brita Svensson är forskare och lärare på avdelningen för växtekologi vid Uppsala universitet. Hennes forskning rör det gamla kulturlandskapet och växters populationsdynamik. Insektsätande och halvparasitiska växter är ett annat specialintresse.

Adress: Norrlandsgatan 34 E, 752 29 Uppsala
E-post: brita.svensson@ebc.uu.se